

"Allah'ın daha çok geçim açısından önceden (ezelde) herkesin elde edeceği şeyleri belirlemesi, rızkını taksim etmesi", nasip ise "bu taksimde herkese ayrılan pay" mânalarına gelir. Aynı duygu ve inanışları ifade etmek üzere kullanılan kader kelimesi, aslında diğer bütün kavramları içine alabilecek geniş bir muhtevaya sahiptir. Kader, "canlı cansız bütün tabiat nesnelere ve bütün olayların önceden Allah tarafından bilinmesi ve planlanması" demektir. Hiçbir şeyin bu plan dışında kalması veya buna ters düşmesi mümkün değildir. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu ilâhî irade ve takdirin hayır veya şer niteliğindeki her şeye şâmil olduğunu kabul ederler. Bununla birlikte Türkçe'de kader baht, talih, kısmet, nasip ve Fransızca'dan dilimize geçmiş bulunan **şans** (chance) kelimelerinin aksine daha çok elem verici tecelliler için kullanılmaktadır. "Baht, talih" mânasında kullanılan **felek** ise (Arapça'da dehr, zaman, Farsça'da carh), insan hayatının önceden düzenlenmiş programından çok bu programı düzenleyen güç anlamında da kullanılmaktadır (bk. FELEK).

Hayatın acı ve tatlı olaylarla dolu olması, kişinin hoşlanmadığı fakat ortadan kaldırmaya, hatta kaçınmaya bile gücü yetmediği vâkiaları kabullenerek yaşamak mecburiyetinde bulunması, insanı ister istemez tabiat üstü bir yönetici ve etkileyicinin varlığı sonucuna götürmüş ve kendisinde bu varlığa bağlanma ihtiyacını doğurmuştur. Allah inancının fitrî oluşunun anlamı da budur. Her asırda sayıları pek az olan Cebriyye taraftarları bir yana İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğu, Allah'ın mutlak kudret ve iradesinin yanında insanın da sınırlı bir güç ve iradeye sahip bulunduğunu kabul etmişler, konu ile ilgili olarak çeşitli âyet ve hadislerden oluşan nasları bu anlayışa uygun bir şekilde yorumlamışlardır. İrade hürriyeti ve akıldan ibaret olmak üzere insanın sahip bulunduğu iki değerli şey sayesinde ki o birçok varlıktan üstün görülmüş (bk. el-İsrâ 17/70), yaratana ve yaratılmışlara karşı sorumlu tutulmuştur. İrade hürriyeti ve buna yön verecek zihni kapasite mevcut olunca da insanın hareket geçmesi ve elinden gelen çabayı sarfetmesi gerekir. Yüce Allah tarafından düzenlenen tabiat kanunları gereğince gayret göstermeden başarıya ulaşmak mümkün değildir. Buna göre, kader ve irade hürriyetine dair nazari tartışma-

lar bir yana, pratikte sonuca götüreceği girişimlerde bulunmadan ve elden gelen gayreti sarfetmeden kaderin tecellilerini beklemenin, başarısızlık halinde de talihine küsmenin İslâmiyet'in inanç, hukuk ve ahlâk prensipleriyle çeliştiği görülmektedir. Şüphe yok ki irade hürriyeti ve iş yapma gücünün bulunmadığı yerde sorumluluğun, dolayısıyla dünyevi ve uhrevî ceza veya mükâfatın bulunması da söz konusu değildir. Nitekim **cebr*** görüşünü benimseyenler bile Allah'ın mutlak kudret ve iradesinin karşısında kulun iradesini yok mesabesinde görmüşlerse de fiilen her insanın sorumluluk olduğunu kabul etmişlerdir. Sorumluluk açısından bakıldığı takdirde Cebriyye'nin insan iradesini yok farzedişi, uygulamaya intikal etmeyen, sırf teorik ve felsefî bir münakaşa görünümü arzeder (bk. CEBRİYYE; KADER).

İslâm felsefesinde baht kelimesi, Aristo felsefesindeki **tukhê** teriminin karşılığı olmak üzere, **ittifak** kelimesinin eş anlamlısı olarak özellikle "tesadüf" mânasında kullanılmıştır. Aristo, "Bir şeye ait olan ve onun hakkında doğru olarak tasdik edilen, ancak ne zorunlu ne de çoğu zaman vuku bulan şey" diye tarif ettiği (*Métaphysica*, 1025^a, 10-15) **araz***'ın belli bir sebebinin bulunmadığını, ancak tesadüfî yani belirsiz bir sebebinin olacağını belirtmiştir. Böylece o, âlemden belirli ve zorunlu sebepler yanında tesadüfî ve ârızî sebeplerle sonuçların da bulunduğunu düşünmek suretiyle felsefesini katı determinizmden kurtarmak istemiştir. Fârâbî aynı anlayışı baht yerine yine "tesadüf" mânasında ittifak kelimesiyle ifade etmiş (bk. *en-Nüket*, s. 79), İbn Sînâ ise hem ittifak hem de baht kelimelerini birlikte kullanmıştır. İbn Sînâ nefis-beden ilişkisini incelerken illetleri "zâtî" ve "arazî" olmak üzere ikiye ayırarak nefislerin bedenlerden önce mevcut olmadığını, nefislerin ortaya çıkması (hudûs) ve çoğalmalarının tesadüfen ve rastgele (alâ sebîl-i-ittifâk ve l'-baht) olmayıp bedenlerin oluşmasıyla birlikte gerçekleştiğini, her beden için zorunlu ve gayeli olarak bir nefis meydana geldiğini belirtmiş, bu şekilde Eflâtun'un **tenâsüh*** görüşünü reddetmiştir (bk. *en-Necât*, s. 386-387; *Avicenna's De Anima*, s. 233). İbn Rüşd de *Metafizika*'nın tefsirinde (*Tefsîru Mâ ba'de't-tabî'a*) Aristo'daki tesadüf düşüncesini baht ve bazan da ittifak terimleriyle ifade etmiştir (II, 692, 695; III, 1457-1470). İbn Rüşd'e göre gerçek anlamıyla illet ile baht ara-

sında fark vardır. Zira belli bir illetin belli bir sonuç doğurmasına karşılık tesadüfün neler getireceği bilinemez. Çünkü tesadüfler gibi bunların sonuçları da belirsiz ve sınırsızdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "tî'a", "kism" ve "nşb" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "kısm" ve "naşib" md.leri; Dihhudâ, *Luğatnâme*, "baht" md.; Aristoteles [Aristo], *Métaphysica* (trc. J. Tricot), Paris 1981, 1025^a, 10-15; Fârâbî, *en-Nüket (el-Mecmû' içinde)*, Kahire 1325/1907, s. 79, 84; İbn Sînâ, *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş., s. 386-387; a.mlf., *Avicenna's De Anima: Kitâbü'n-Nefs* (nşr. Fazlurrahman), London 1970, s. 233; İbn Rüşd, *Tefsîru Mâ ba'de't-tabî'a*, II, 692-695; III, 1457-1470; J. H. Kramers, "Kismet", *IA*, VI, 770-771; C. E. Bosworth, "Kisma", *EL*² (İng.), V, 184; W. Eilers – S. Shaked, "Baht", *EI*, III, 536-538.

BEKİR TOPALOĞLU

BAHTÂVER HAN

(ö. 1096/1685)

Bâbürlü sarayında önemli memuriyet ve hizmetlerde bulunan devlet adamı ve tarihçi.

Ailesi, doğum tarihi ve yeri hakkında yeterli bilgi yoktur. Muhtemelen 1029'da (1620) doğmuştur. Gençliğinde Şehzade Evrengzîb'e intisap etti ve arzuaların takdiminde (hizmet-i arâyiz) görev aldı (1654). Taht mücadeleleri sırasında kardeşlerine karşı Evrengzîb'i destekledi. Evrengzîb, I. Âlemgîr unvanıyla tahta çıkınca Bahtâver'i yakınları arasına aldı ve kendisine "han" unvanını verdi (1659). Bahtâver Han daha sonra **dârûga***-yi havâssân tayin edildi (1670). Bâbürlülere otuz yıl sadakatle hizmet etti ve 15 Rebülevvel 1096'da (19 Şubat 1685) Ahmednagar'da öldü. Cenazesi Delhi yakınlarındaki Bahtâverpüre'ye (bugünkü Bestî Nebî Kerim) getirilerek daha önce yaptırmış olduğu türbeye defnedildi. Evrengzîb onun ölüm haberini alınca çok üzülmüş, cenaze namazını bizzat kıldırması ve tabutunu taşımıştır.

Bahtâver Han akıllı, dindar ve hayır sever bir devlet adamıydı. Cami, kervansaray ve köprü gibi hayır müesseselerinin kuruluşunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Âlim, şair ve edipleri himaye ederek onları eser yazmaya teşvik etmiştir. *Me'âsir-i Âlemgîri* müellifi Müstaid Han onun özel kâatibi, muhasebecisi ve yakın dostu olduğu gibi *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*'yi telif eden heyette yer alan Şeyh Radyüddin Bagal-

pürî de himaye ettiği âlimler arasındaydı. Hakîm Abdullah *Hemdem-i Baht*'i, Kadî Ebû Bekir el-Ekberâbâdî Arapça bir fıkıh kitabını, Molla Muhammed Nâfî' de Farsça *Hulûsâtü'l-ĥâniyye* adlı fıkıha dair bir eseri onun adına yazmıştır. Kendisi de tarih ve biyografi sahasında mahir bir yazar idi.

Eserleri. 1. *Âyîne-i Baht* (Çehâr Âyt-ne). 1658'de yazılan bu eserde Evrengzîb'in tahta çıkışı sırasında kardeşleriyle yaptığı mücadeleler anlatılmaktadır. 2. *Riyâzû'l-evliyâ*'ı. Klasik devirde Evrengzîb'in zamanına kadar yaşamış olan bazı sûfî ve âlimler hakkında kaleme alınan bu tezkire aynı zamanda o dönemin dinî hayatıyla ilgili önemli bir kaynaktır. 3. *Mir'âtü'l-âlem*. Evrengzîb'in ilk on yıllık dönemi için birinci elden kaynak bir eser olup 1667'de telif edilmiştir. Resmî bir tarih olmamakla beraber Münşî Muhammed Kâzîm'in *Âlemgîrnâme* adlı eserini tamamlayan orijinal bilgiler ihtiva etmektedir. Eserin, Evrengzîb'in şahsî hayatı ve bazı alışkanlıklarıyla ilgili bölümün İngilizce tercümesi yayımlanmıştır (Elliot - Dowson, VII, 145-165). *Mir'âtü'l-âlem*'in genişletilmiş, fakat tamamlanamamış olan nüshası *Mir'ât-ı Cihânnümâ* adını taşımaktadır. 4. *Târîh-i Hindî*. Bâbü'r'den Evrengzîb'e kadar Hindistan tarihini konu alan bir eserdir.

Ahmed b. Nasrullah'ın *Târîh-i Elîfî* adlı eserini ihtisar eden Bahtâver Han'ın, ayrıca Senâî'nin *Ĥadîka*, Attâr'ın *Man-ĥu't-tayr* ve Mevlânâ'nın *Meşnevi*'sinden seçtiği şiirlerden oluşan bir antolojisi vardır (eserlerinin yazma nüshaları için bk. Storey, I/1, 132-133).

BİBLİYOGRAFYA :

H. M. Elliot — J. Dowson, *The History of India, as Told by Its Own Historians*, London 1867-77, VII, 145-165; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 132-133, 517; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-ĥavâtur*, V, 13, 90-91, 404; B. Gascoigne, *The Great Moghuls*, New York 1971, s. 254; Saqî Must'ad Khan, *Maâsir-i Âlamgiri* (trc. Jadunath Sarkar), New Delhi 1986, s. 59, 61, 142, 155; "Bahtaver Han", *IA*, II, 238; A. S. Bazmee Ansari, "Bakhtâwar Khân", *EL*² (İng.), I, 954; S. S. Alvi, "Baktâvar Khan, Moĥammad", *ELr*, III, 541-542.

ENVER KONUKÇU

BAHTİ

(بختی)

Osmanlı padişahlarından
Sultan I. Ahmed'in
şiirlerinde kullandığı mahlas
(bk. AHMED I).

BAHTİŞÛ' (bk. BUHTİŞÛ').

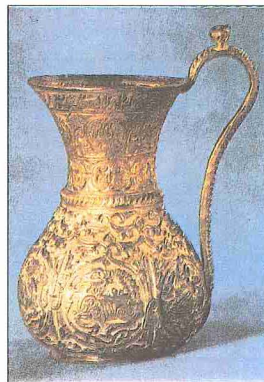
BAHTİYÂR (بختیار)

Ebû Mansûr İzzüddeve
b. Muizzüddeve Ahmed
(ö. 367/978)

Irak Büveyhî hükümdarı
(967-978).

331'de (942-43) doğdu. Babası tarafından önce 344'te (955), daha sonra da 350'de (961) iki defa veliaht tayin edilen Bahtiyâr onun ölümü üzerine tahta geçti (356/967). İlk iş olarak Batîha Emîri İmrân b. Şâhin ve Musul Hamdânî Emîri Ebû Taĥlib ile barış yaptı. Bu arada başkumandan Sebük Tegin ile anlaşmazlığa düştü. Bahtiyâr'ın, kâtibi Şîrzâd b. Sürhab'ın etkisi altına girmesinden rahatsız olan Türkler Sebük Tegin'e Şîrzâd'dan şikâyetçi oldular. Bahtiyâr Bağdat'tan kaçmak zorunda kalan Şîrzâd'ın bütün mallarına el koydu. Veziri Ebû'l-Fazl İmrân b. Şâhin'in tâbilik şartlarını yerine getirmeyerek yıllık vergiyi ödememesi üzerine Batîha bölgesine bir sefer düzenledi (360/971), ancak bir sonuç elde edemedi. Bu sırada İmparator İoannes Çimiskes kumandasındaki bir Bizans ordusu Nusaybin'e kadar geldi. Bölge hâkimi Ebû Taĥlib'in yardım isteği üzerine Bahtiyâr, Bizans ordularına karşı koyma görevini Sebük Tegin'e verdi (361/972). Cihad çağrısına Bağdat ve çevresinden gelen büyük bir kalabalık katıldı, ancak Sünnîler'le Şîiler'in birbirleriyle çatışmaya girmesi yüzünden başarı sağlanamadı.

Bahtiyâr'ın daha sonra veziri İbn Bakıyye'nin teşvikiyle Musul'a Hamdânoğulları üzerine düzenlediği sefer, taraflar arasında yapılan bir anlaşmayla sonuçlandı (363/974).

Üzerinde
Emir
Bahtiyâr'ın
adı yazılı olan
X. yüzyıla ait
altın sürahi
(Washington
Freer Gallery
of Art)

Bahtiyâr Bağdat'a döndükten sonra kendisine karşı Hamdânî Emîri Ebû Taĥlib ile gizlice anlaşan Sebük Tegin'i bertaraf etmek istedi. Çok geçmeden Ahvaz'da Türkler'le Deylemîler arasında kavga çıktı. Bu olay sırasında Bahtiyâr Deylemîler'in tavsyesiyile Ahvaz'daki Türk kumandanı Bah Tegin'i ve Türkler'in ileri gelenlerini tutuklattı ve mallarına el koydu. Aynı şekilde Sebük Tegin'i de tevkif etmek istedi. Fakat o karşı hareketle Bahtiyâr'ın kardeşleri Ebû İshak ve Ebû Tâhir'i anneleriyle birlikte tutuklattı ve 9 Zilkade 363 (1 Ağustos 974) tarihinde Bağdat'a hâkim oldu. Bu sırada hasta olan Halife Mutî-Lillâh Sebük Tegin'in çağrısıyla halifelîği Tâî-Lillâh lakabını alan oğlu Ebû Bekir'e bıraktı (13 Zilkade 363/5 Ağustos 974). Tâî-Lillâh Bahtiyâr'ın kızı Şâh-ı Zenân ile evlendi.

Bahtiyâr bir süre sonra Bah Tegin'i serbest bıraktı ve onu "hâcibü'l-hüccâb" tayin ederek ordusunun başına getirdi. Daha sonra Sebük Tegin'e karşı Büveyhî hükümdarı ve ailenin büyüğü olan amcası Rûknüddeve ile oğlu Adudüddeve'den ve Ebû Taĥlib ile İmrân b. Şâhin'den yardım istedi. Ancak Sebük Tegin Vâsî'ta doğru harekete geçtiği sırada öldü (24 Muharrem 364/14 Ekim 974). Bunun üzerine Türkler Alp Tegin'in etrafında toplandılar. Bahtiyâr ona karşı başlattığı mücadeleden bir sonuç elde edemeyince yeğeni Adudüddeve'ye başvurdu. Zor durumda kalan Alp Tegin önce Bağdat'a çekildi, sonra da Büveyhîler'e yenilerek buradan ayrıldı ve Dimaşk'a yerleşti (975). Ancak Bahtiyâr'ın Bağdat'taki hâkimiyeti pek uzun sürmedi ve Bağdat'a hâkim olmak isteyen Adudüddeve tarafından tutuklandı (26 Cemâziyelâhîr 364/13 Mart 975). Bu durum Rûknüddeve'ye bildirildiği zaman çok üzüldü ve oğlundan ısrarla Bahtiyâr'ı serbest bırakmasını istedi. Adudüddeve babasının tehdidi karşısında Bahtiyâr'ı serbest bıraktı ve Bağdat'tan ayrılarak Fars bölgesine gitti (Şevval 364/Haziran 975). Adudüddeve babasının ölümü üzerine ertesi yıl tekrar Bağdat'ı ele geçirmek için seferber oldu. Ahvaz'da meydana gelen savaşta mağlûp olan Bahtiyâr Vâsî'ta çekildi, bütün malları ve ağırlıkları yağmalandı (11 Zilkade 366/1 Temmuz 977). Daha sonra Adudüddeve'ye elçi göndererek barış teklifinde bulundu. Neticede iki taraf anlaşta ve Bahtiyâr Adudüddeve'ye tâbi olarak Suriye'ye doğru yola çıktı. Adudüddeve de Bağdat'a girdi (367/978).